

'Als satéprikker overal doorheen'

Veel jongeren hebben schulden. Sommigen komen daardoor in problemen op school. Het schoolmaatschappelijk werk aan het ROC Midden Nederland trok daarom aan de bel. Aandacht voor geld op het ROC helpt jongeren beter omgaan met financiën en geeft rust in de klas.

door Pim van Heijst, Kitty Jurrius, Stijn Verhagen & Marjet de Klein

'Een jongen was door zijn loopbaanbegeleider naar me doorverwezen. Tijdens ons eerste gesprek bleek dat hij zeventuizend euro schuld heeft. Onder andere omdat hij twaalf telefoonabonnementen heeft afgesloten', zo vertelt een schoolmaatschappelijk werker op ROC Midden Nederland (ROC MN). Zij werkte mee aan het project *Jongeren en schulden* van het lectoraat Participatie en maatschappelijke ontwikkeling. Binnen dit project brachten we de situatie van jongeren en hun financiën in kaart. Met interventies én onderzoek verkregen we inzicht in hoe jongeren gezond financieel gedrag kunnen (blijven) vertonen. Het combineren van onderzoek met activiteiten heeft tot doel resultaten en succesfactoren van schuldpreventie zichtbaar te maken, om zo de kwaliteit van de interventies (verder) te verbeteren. Uit ons onderzoek blijkt dat jongeren beschikken over een beperkt financieel bewustzijn. Ook blijkt dat zij met ondersteuning dat bewustzijn wel willen ontwikkelen. Daarbij kijken ze nadrukkelijk naar hun ouders en de professionals die ze in hun dagelijks leven toch al tegen komen. Dus niet alleen financieel onderlegde hulpverleners van de kredietbank maar juist hun eigen docenten en schoolmaatschappelijk werkers.

Signaleren

Schoolmaatschappelijk werk (smw) speelt de laatste jaren een steeds belangrijker rol binnen het onderwijs. Aanvankelijk was dat vooral in het primair en middelbaar onderwijs, sinds 2009 ook in het beroepsonderwijs. Het smw helpt studenten met psychosociale problemen die een voorspoedige schoolloopbaan in de weg staan, tijdig en professioneel en verwijst door naar

gespecialiseerde hulp (NJI, 2010). Op deze manier kan schooluitval worden voorkomen.

Ook het ROC MN onderkende deze behoefte. Op iedere locatie zijn daarom een of meerdere schoolmaatschappelijk werkers actief. Als loopbaanbegeleiders problemen signaleren, nemen ze contact op met de Aandachtsfunctionaris Zorg (AZ'er) binnen hun team. Deze neemt contact op met de leerling. Waar nodig bespreekt men de situatie in het Intern Zorgoverleg (IZ). Hierin zitten de AZ'ers en de schoolmaatschappelijk werkers. Bij grote problemen wordt de student besproken in het Zorg Advies Team (ZAT). Daarbij zijn ook externe zorgverleners van lokale welzijnsorganisaties betrokken. Mocht het nodig zijn, dan kan de student worden doorverwezen naar externe hulpverlening.

Geen geld voor de bus

Uit diverse publicaties blijkt dat schulden van jongeren de afgelopen jaren zijn toegenomen (KBU, 2007; CentiQ, 2008; Noorda & Pehlivan, 2009; Nibud, 2008, 2009, 2010). Van de werkende jongeren heeft 40 procent een schuld van gemiddeld negenhonderd euro. Van de jongeren die nog bij hun ouders wonen, heeft één op de drie een schuld van zeventienhonderdvijftig euro.

Uit ons eigen onderzoek blijkt dat ook medewerkers op ROC MN regelmatig met jongeren met schulden te maken krijgen. In interviews gaven docenten aan in hun rol van loopbaanbegeleider jaarlijks een à twee probleemgevallen tegen te komen. Daarnaast hebben veel van hun studenten moeite uit te komen met hun geld. Een loopbaanbegeleider hoorde bijvoorbeeld een student zeggen: 'Ik kan niet naar mijn stage. Ik heb geen geld

voor de bus.'

Uit onze enquêtes blijkt dat een derde van de jongeren een vergroot risico heeft om in de problemen te komen. 5 Procent heeft problematische schulden. Veel voorkomende oorzaken van financiële problemen zijn het niet betalen van de zorgverzekering (en de bijkomende boetes), onterecht studiefinanciering ontvangen, rood staan of telefoonrekeningen niet betalen. Daarnaast lenen jongeren ook vaak geld van vrienden en familie. Een ROC-leerling zei: 'Heel veel jongeren die op kamers wonen, sluiten een lening af omdat ze anders gewoon niet rondkomen. Ze hebben de verzekering, de huur die ze moeten betalen, het schoolgeld. Dus ik denk dat de studenten lenen omdat ze anders niet rondkomen.'

Geen kopzorgen

Maar liefst 56 procent van de ROC-studenten geeft van zichzelf aan (soms) niet goed met geld om te gaan. 18 Procent van deze groep zegt nooit goed met geld om te kunnen gaan. Veel studenten blijken niet precies te weten wat zaken als 'rood staan' en 'schulden hebben' betekenen. Ze zien rood staan niet als het aangaan van een schuld. 'Wat rood staan is?', vraagt een student zich af, 'dat vind ik moeilijk om uit te leggen. (...). Geen benul hebben van wat je uitgeeft. En op het eind van de maand op je rekening kijken en dan honderd euro in de min staan. Of zoiets.' Een ander zegt letterlijk: 'Ik zie rood staan niet als een lening. Maar als openstaande rekeningen of ongeopende post, dat soort dingen ja.' Hierbij past het beeld dat het hebben van schulden de jongeren doorgaans geen kopzorgen geeft. 85 procent van de

ROC studenten zit er niet over in.

Leren tandenpoetsen

Tegelijkertijd hebben te veel jongeren financiële problemen, met grote gevolgen. In de woorden van een ROC-directeur: 'De omgang van de jongeren met geld zit als een satéprikker door alle leerlingenproblematiek heen.' Financiële problemen komen immers zelden alleen. Ze hangen vaak samen met problemen met school, gezondheid en/of gedrag. Schulden veroorzaken schooluitval en slechte schoolresultaten.

Het is daarbij voor jongeren moeilijk om zelf uit een situatie met problematische schulden te komen. Omdat de jongeren meestal geen of te weinig vast inkomen hebben, kunnen ze niet terecht bij de reguliere schuldhulpverlening.

ROC Midden Nederland vond daarom dat er iets moest gebeuren en was bereid een voortrekkersrol te nemen. Het (versneld) oplossen van de schulden van studenten is daarvoor niet voldoende. Belangrijker is het – in samenwerking met de betrokken docenten en schoolmaatschappelijk werkers – om te voorkomen dat jongeren in de financiële problemen raken. Zo koos ROC MN voor een preventieve aanpak. Net als leren tandenpoetsen, moeten jongeren ook leren gezond met geld om te gaan.

'Ook nog iets met geld'

Hoewel professionals die met jongeren werken, dus met jongeren met schulden te maken hebben, blijken zij nauwelijks aandacht te besteden aan financiële bewustwording (Verhagen, 2008). Ook op ROC MN was dat het geval. Docenten met wie

we in ons eigen onderzoeks- en ontwikkeltraject optrokken, deden dat in de beginfase nog nauwelijks. Sommigen wezen op de verantwoordelijkheid van ouders, anderen voelen zich onzeker over hun eigen financiële vaardigheden en dus over hun competenties de jongeren gezond financieel gedrag aan te leren.

Het meest noemden ze als reden dat hun primaire taak ligt op het gebied van onderwijs, welzijn of zorg: 'Ik ben docent en geen financieel specialist' was de stelling die nogal wat leerkrachten deelden. 'Er zijn al soa-, loverboys- en gezond etenweken, en nu moeten we ook nog iets met geld', was een veel gehoorde klacht.

Uniek aan de situatie binnen ROC MN was echter dat het schoolmaatschappelijk werk en enkele docenten aandacht vroegen voor dit thema. Zij zochten samenwerking met de Hogeschool Utrecht en de gemeentelijke kredietbank. Ondersteund door het management startten zij een pilotproject waarin financiën centraal stonden.

Interventies en onderzoek

De eerste stap was bewustwording bij professionals. Zij moesten erkennen dat ze niet langer de financiële situatie van jongeren konden veronachtzamen, ook al is het misschien niet hun eerste taak. Geld speelt nu eenmaal een belangrijke rol in het leven van jongeren. Ze geven meer uit dan eerdere generaties, en willen dat ook graag doen. Echter, ze willen óók worden begeleid bij het (leren) nemen van financiële verantwoordelijkheid. Anders dan vaak wordt gedacht is hun docent of begeleider voor hen een autoriteit, van wie ze op financieel vlak kunnen en willen leren: 93 procent van de ROC-studenten geeft aan er behoefte aan te hebben dat docenten en ouders meer aandacht besteden aan het leren omgaan met geld.

Kenmerkend voor de aanpak was de combinatie van interventies en onderzoek. Door middel van kwantitatief (enquêtes) en kwalitatief onderzoek (interviews) inventariseerden we de activiteiten, en stuurden die waar nodig bij. Zo konden we zowel het proces, als het eindproduct in samenhang volgen. De interventies waren:

- Financieel spreekuur: een keer per week een inloopsprekuur voor ROC-studenten bemenst door hbo-studenten. De kredietbank is beschikbaar voor telefonische feedback.
- Training docenten, 'Hoe aandacht te geven aan financiën in lessen; hoe vroeg signaleren van financiële problemen bij studenten'.
- 'Week van het Geld' voor docenten en studenten, gericht op financiële bewustwording, met bezoek aan geldmuseum te Utrecht.
- Aandacht voor het thema financiën tijdens loopbaanbegeleiding.
- Eenmalige workshops voor ROC-studenten door hbo-studenten.
- Geldlessen door ROC-docenten als onderdeel van het curriculum.

Doordat het schoolmaatschappelijk werk initieffnemer van

het project was, was de terugkoppeling geborgd: naar schoolmaatschappelijk werkers en andere (externe) hulpverleners enerzijds en naar het onderwijs via de aandachtsfunctionarissen zorg, anderzijds.

Grote dure fles parfum

Wat heeft het project opgeleverd? Ten eerste hebben we beter inzicht gekregen in de wijze waarop financiën een rol spelen in het leven van studenten, en wat de gevolgen zijn voor hun studieloopbaan. 8 Procent van hen rapporteert dat zij jongeren kennen die slechte resultaten behalen door financiële problemen (Van Heijst & Verhagen, 2009). 11 Procent zegt dat medestudenten met hun opleiding zijn gestopt vanwege financiële problemen. Daarnaast geeft bijna 40 procent aan dat hun financiën op de een of andere manier invloed hebben op de tijd die ze aan hun studie kunnen besteden. Ook geeft zestien procent aan het niet onwaarschijnlijk te achten dat ze in financiële problemen zullen komen.

Het contrast met de docenten is groot. Eén van de medewerkers meldde dat 'de vroegere houding waarin belang werd gehecht aan het verdienen van geld, sparen, investeren en uitstel van behoeftebevrediging heeft plaatsgemaakt voor het "snelle" consumptieve denken.' Andere docenten en schoolmaatschappelijk werkers bevestigen dit beeld: 'en ze kopen ook dure parfum, dat koop ik nooit, en daar lopen ze dan de hele dag mee op zak, zo'n grote fles.'

'En wat wij hier ook zien is dat wij collega's allemaal ons eigen brood meenemen, omdat we de kantine te duur vinden en dat juist de studenten waarvan wij weten dat ze schulden hebben, hier elke dag broodjes en frisdrank kopen, en met dure laarzen lopen die wij niet kopen.'

Een nieuw paar UGGs

Daarnaast is er een duidelijk beeld ontstaan van de benodigde vaardigheden bij docenten en schoolmaatschappelijk werkers. Om te beginnen blijken zij geen nieuwe, specialistische financiële competenties te hoeven verwerven. Bij vroegsignalering en nazorg kan een specialistische benadering soms nodig zijn. Maar voor het aanleren van gezond financieel gedrag hebben docenten en schoolmaatschappelijk werkers geen bijzondere financiële vaardigheden nodig, net zo min als je extra kennis nodig hebt om kinderen te leren fietsen. Over agogische vaardigheden beschikken deze professionals al.

Wel bleek het belangrijk om aan te sluiten bij de leefwereld van de studenten. Financiële educatie moet niet met een opgeheven vingertje over wat er allemaal niet mag. Niet het verbieden van mobiele telefoons, uitgaan en shoppen, niet het centraal stellen van sparen, zuinigheid en verstandig omgaan met geld, werkt bij deze groep. Er dient gewerkt te worden met voorbeelden uit het dagelijks leven van de studenten: 'Wat kost een blackberry? Een paar UGGs, of een vakantie op Kreta?' En: 'Kun je dat betalen?' Ook moet een opleiding didactische keuzes maken. Op dit moment is financiële educatie meestal gericht op financiële kennisvergroting. Uit ons project kwam naar voren dat vaardigheids-

cursussen, weerbaarheidssessies of motivatietrainingen vaak beter werken dan informatieoverdracht.

Van haver tot gort

Juist docenten kennen de jongeren van haver tot gort en weten beter dan bijvoorbeeld schuldhulpverleners hoe met hen te werken. En ook schoolmaatschappelijk werkers weten hoe ze met deze studenten om kunnen gaan. Zij kunnen financiële problematiek in een breder (hulpverlenings) kader plaatsen. Bovendien zijn ze in staat belangrijke verschillen tussen groepen – en daarbinnen tussen individuen – te signaleren. In ons onderzoek vonden wij bijvoorbeeld dat er qua omgang met geld belangrijke verschillen bestaan tussen uit- en thuiswonende studenten, tussen ROC'ers op verschillende niveaus en op de verschillende opleidingen.

Concreet besteedde ROC MN de afgelopen drie jaar in de lessen van vrijwel alle eerstejaars van de locatie Vondellaan aandacht aan het thema financiën. Daarnaast komt er gemiddeld wekelijks één nieuwe student op het financiële spreekuur, met wie gemiddeld drie gesprekken worden gevoerd.

Integraal

Studenten die hebben geleerd om gezond met geld om te gaan, komen minder snel in financiële problemen. Docenten en schoolmaatschappelijk werkers die een rol spelen bij financiële bewustwording van hun studenten, geven hen dus kansen op een gezonde ontwikkeling naar volwassenheid. Bij uitstek docenten en schoolmaatschappelijk werkers kunnen in een vroeg stadium problemen signaleren. Door de verankering van dit project binnen schoolmaatschappelijk werk is verankering binnen de schoolorganisatie geborgd. Hierdoor is structurele aandacht voor het thema mogelijk.

Als jongeren eenmaal in de problemen zitten, is het vaak moeilijk en kostbaar daar nog uit te komen. Voorkomen dat jongeren in de schulden raken, bespaart niet alleen persoonlijk leed – variërend van de financiële problemen zelf tot schooluitval en/of carrières in de (kleine) criminaliteit – maar ook reparatiekosten achteraf. Het voorkomen van schulden levert de maatschappij en het onderwijs dus uiteindelijk meer tijd en geld op dan het kost.

Als er wel problematische situaties zijn ontstaan, biedt een financieel spreekuur als onderdeel van schoolmaatschappelijk werk uitkomst. Hiermee kan voorkomen worden dat problemen verergeren en kan waar nodig worden doorverwezen naar externe hulpverleners. Tegelijkertijd wordt er zorg gedragen voor een directe terugkoppeling naar de hulpverlening binnen de school zodat problemen integraal kunnen worden opgepakt.

Rust

Schuldpreventie komt echter niet alleen de jongeren, maar ook de professionals ten goede. Jongeren met schulden hebben doorgaans geen rust en bieden evenmin rust aan hun omgeving. Een docent zegt daarover: 'Toen ik over het schuldpreventieproject hoorde dacht ik aanvankelijk: "Ik kwam hier toch werken

om Engels te geven?" Het afgelopen jaar heb ik echter gemerkt dat het instellen van een financieel spreekuur en bespreken van geldzaken in de klas mij ook ruimte biedt. Ik kan me nu meer focussen op het werk waar ik eigenlijk voor heb gekozen.'

Door aandacht voor financiële preventie krijgen studenten de rust die ze nodig hebben om zich te concentreren op hun studie. En ook voor docenten ontstaan mogelijkheden om zich op hun kerntaken te richten: doceren, begeleiden, coachen, empoweren. Voor ROC Midden Nederland is dat reden genoeg om het project uit te breiden naar andere locaties. <

Stijn Verhagen is lector Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling bij Hogeschool Utrecht. Pim van Heijst is Senior onderzoeker binnen dit lectoraat waar ook Kitty Jurrius werkzaam is. Marjet de Klein is coördinator schoolmaatschappelijk werk binnen ROC Midden Nederland.

Bronnen

- Brug, J., P. van Assema & L. Lechner (2007), *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering. Een planmatige aanpak*. Assen: Van Gorkum.
- CentiQ (2008), *Financieel inzicht 8 tot 18 jarigen in Nederland*. Den Haag: CentiQ.
- De Nedelandse Bank (2002), *DNB/Kwartaalbericht juni 2002. Vermogensbeheer Nederlandse gezinnen onder de loep*. Zie www.dnb.nl
- Heijst, P. van & S. Verhagen (red.) (2010), *Geld rolt. De rol van professionals bij financiële bewustwording van jongeren*. Amsterdam: SWP.
- KBU (2007), *Handboek 'Jongeren en schulden'*. Utrecht: Kredietbank Utrecht.
- Kluwer (2008), *Studieschuld verdubbeld*. Informatieserie voor studenten, Kluwer, 14-08-2008, www.studiefinanciering-info.nl/artikel/e438dd4b-55ec-4f0f-a00f-46edfb39a846.aspx; bezocht op 24-03-10.
- Nibud (2008), *Financieel gedrag van jongeren*. Utrecht: Nibud.
- Nibud (2009), *Nibud scholierenonderzoek*. Utrecht: Nibud.
- Nibud (2010), *Jongeren en schulden*. Nieuwsbrief, maart 2010. Utrecht: Nibud/MOgroep.
- Noorda, J. & T. Pehlivan (2009), *Kredietcrisis onder risicojongeren. Een andere kijk op schulden en huisvestingsproblemen*. Den Haag: SDU.
- Torenvlied, R. & A. Akkerman (2005), *Preventiebeleid: een verkennende achtergrondstudie*. Den Haag: RMO.
- Verhagen, S. (2008), *Participatie en maatschappelijke ontwikkeling*. Lectorale rede. Utrecht: Hogeschool Utrecht.